

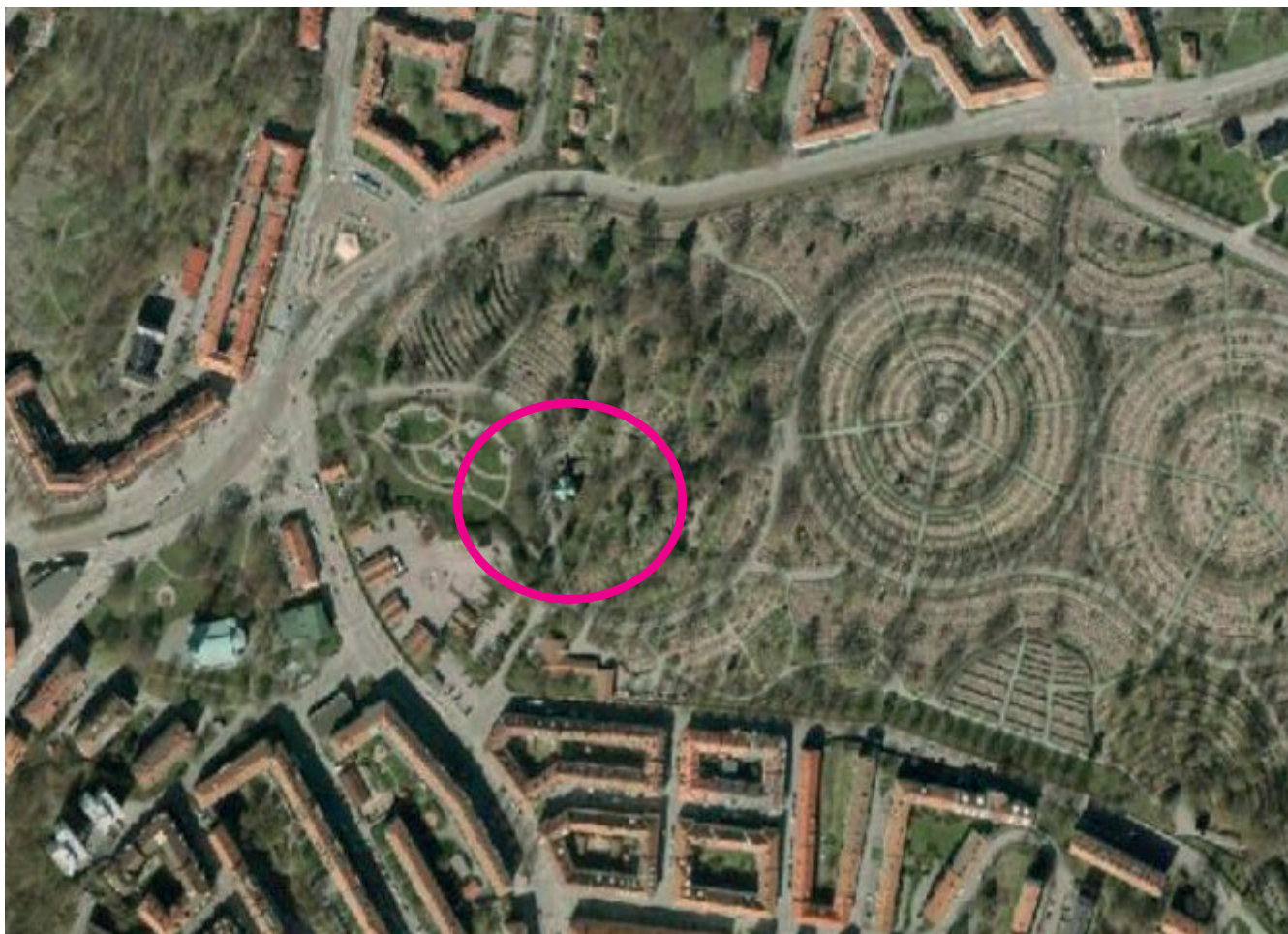
**KULTURMILJÖ-
RAPPORT 2019:05**

Karin Nordström

ANTIKVARISK MEDVERKAN

ÖSTRA KAPELLET

**GÖTEBORGS
STADSMUSEUM**

ANTIKVARISKMEDVERKAN: ÖSTRA KAPELLET
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Bild från GoKart, Stadsbyggnadskontoret i
Göteborg, Ortofoto 2010-2011

Göteborgs stadsmuseums dnr: 0996/18, 0024/19 och 1224/18

Länsstyrelsens tillstånd: 2018-08-29 diarienummer 433-31025-
2018, 431-100-2019, samt 433-3937-2018

Beställare: Kyrkogårdsförvaltningen, Katarina Evenseth

Beställarstöd: Göteborgs stift, Roger Walderstedt

Projektledning: CMC Byggadministration, Kerstin Johansson

Entreprenör: Erlandsson Bygg, Christian Göransson

Konsivering: K-konservator, David Edvardson

Antikvarisk medverkan: Göteborgs Stadsmuseum, Karin Nordström

Rapport: Karin Nordström

Foton: Karin Nordström där inte annat anges

Slutbesiktning: 2019 10 29

Län: Västra Götalands län

Kommun: Göteborgs kommun

Adress: Nobelplatsen 7

Göteborg

Fastighetsbeteckning: Bagaregården 742:9

DOKUMENTATIONSMATERIALET FÖRVARAS I GÖTEBORGS
STADSMUSEUMS ARKIV

**GÖTEBORGS
STADSMUSEUM**

Göteborgs Stadsmuseum

Norra Hamngatan 12, se-411 14 Göteborg

Tel: +46 (0)31-368 36 00

stadsmuseum@kultur.goteborg.se

ANTIVARISK MEDVERKAN

ÖSTRA KAPELLET

INNEHÅLL

Innehåll

Inledning

7

Syfte med projektet	7
Sammanfattande bedömning	7
Beslut	7
Handlingar	7
Genomförande	7
Antikvariskt kunskapsunderlag	7
Byggnadens kulturhistoriska skydd	7

Kapellets historia

9

Kyrkogården	9
Kapellet	9
Valda delar av en kronologisk sammanfattning rörande Örgryte gamla kyrka	10

Genomförda åtgärder

15

Renoveringsåtgärderna i stora drag	15
Exteriör	15
Tak	15
Fönster	15
Dörrar	15
Interiör	22
Taket	22
Väggar	22
Målningarna	22
Dörr	22
Golv	22
Läktaren med underbyggnad	22

Bild från GoKart, Stadsbyggnadskontoret
i Göteborg, över en del av Östra kyrkogården

Foto: Lars Hindgren

INLEDNING

Syfte med projektet

Syftet med restaureringen är att återställa byggnaden i brukbart skick efter en brand som orsakades av ett blixtnedslag. Åtgärderna innebär att kyrkans takkonstruktion förnyas och ges en ny taktäckning, fönstren restaureras vilket också gäller västgavelns rosettfönster. Alla invändiga ytskikt byts ut, med undantag av golvets klinkerplattor som rengörs, tidigare förbyggda målningar tas fram och läktaren byggs om.

Sammanfattande bedömning

Antikvarisk medverkan bedömer att arbetena utförts i enlighet med länsstyrelsens beslut och kan godkännas från kulturhistorisk synpunkt.

Beslut

Tillstånd från länsstyrelsen till gavs 2018-08-29 diarienummer 433-31025-2018, 431-100-2019, samt 433-3937-2018

Handlingar

Brandskaderapport 2018 05 02, 2018 08 28, 2018 09 10.

Projektbeskrivning upprättad av Gajd arkitekter
Östra kapellet Besiktning-åtgärdsprogram Murmålning "Requiem" K-konservator 2018 06 25

Genomförande

Projektet genomfördes under tidsperioden 2018-till 2019-

Fastighetsägare, beställare: Kyrkogårdsförvaltningen i Göteborg, Katarina Evenseth, tel 031-731 82 95

Beställarstöd: Göteborgs stift, Roger Walderstedt, tel 031-771 29 93.

Projekteringsledare (Administratör): CMC Byggadministration AB Kerstin Johansson, tel 031-704 87 99.

Projekterande arkitekt: Gajd arkitekter Mikael Nädele; tel 0709 56 59 56

Generalentreprenör: Erlandsson Bygg, Christian Göransson, tel 0701 89 03 50

Konservators entreprenad: K-konservator, David Edvardson, tel 0706-846019

Kyrkans Försäkring AB: Anders Engström, tel 0101607105

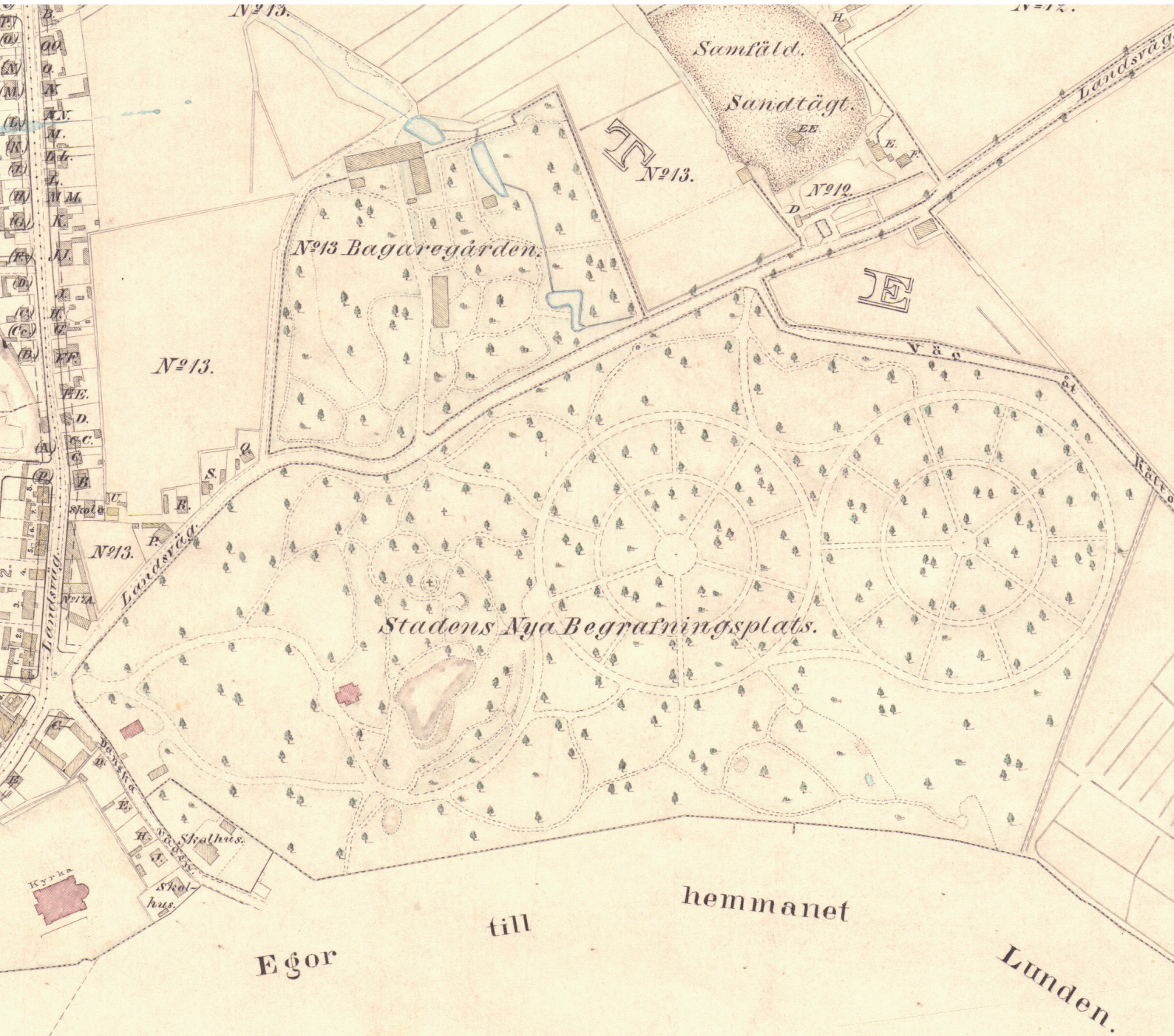
Antikvariskt kunskapsunderlag

Östra kapellet Antikvarisk förundersökning 2005-03-02, Byggnadsantikvarie Ann-Charlott Strandberg.

kulturhistorisk inventering av Göteborgs kyrkogårdar, Karolina von Mentzer. Rapport nr 6 Östra Kyrkogården 1996

Byggnadens kulturhistoriska skydd

Kyrkan är skyddad genom Kulturmiljölagens 4 kapitel.

Del av Karta över Göteborg 1880

KAPELLETS HISTORIA

Kyrkogården

Östra kyrkogården anlades 1860 och fick redan då i stort sin nuvarande utformning. Huvudentrén placerades vid Redbergsplatsen. Arkitekt för hela anläggningen var H J Strömberg.

Under de första 50 åren begravdes många välkända göteborgare på Östra kyrkogården. I närheten av kapellet, på och intill "västra kullen" tillkom bl a flera märkliga gravar skapade av framstående arkitekter och konstnärer. Till de äldsta hör Sven Renströms gravvård utformad av arkitekten F W Scholander och prydd med en porträttmedaljong utförd av J E Eriksson. Viktor Rydbergs gravmonument uppfördes efter ritningar av arkitekten H Hedlund och P Hasselbergs bronsbyst av Rydberg sattes upp ovanför ingången till gravkammaren. August Röhss mausoleum som dominerar kullens nedre del ritades också av Hedlund och utsmyckades med bronsskulpturer av Signe Blomberg. Arkitekt för monumentet över Charles Felix Lindberg var A Bjerke och B Chronander skulpterade utsmyckningen.

På 1930-talet flyttades huvudentrén ett stycke söderut och ett par av anläggningens byggnader har rivits. I övrigt har Östra kyrkogården till stor del kvar sin ursprungliga karaktär och är en kulturhistorisk miljö av stort värde.

Kapellet

1861-62 byggdes ett kapell i nygotisk stil, bostadshus för inspektorn med flera mindre byggnader HJ Strömberg var arkitekt också för dessa och byggmästare var FW Ullrich. Kapellet uppfördes med fasader av gult tegel under ett skiffertak. Västgaveln pryddes av ett rosettfönster medan de andra fasaderna hade höga gotiska fönster med målat fönsterglas. Trappstegsgavlarna avslutades av svartmålade kors.

Interiörens golv var först av ett tegel som senare byttes mot ett plattlagt golv i schackrutor. Takkonstruktionens bjälkar var synliga och taket var klätt med träpanel. 1899 gjorde konstnären Georg Paulii en större freskomålning "Requiem" på kapellets östra väggar. Dessa täcktes över vid en renovering på 1970-talet och Östra kapellet på Östra kyrkogården, är ett så kallat neutralt begravningskapell för avsakraliserade ceremonier.

Kapellet tycks ha haft problem med fuktgenomslag och kyla genom alla år och en mängd olika åtgärder har prövats. Byggnaden har gått från att vara ouppvärmad och oisolerad till en uppvärmd byggnad med isolerat tak.

Valda delar av en kronologisk sammanfattning rörande Östra kapellet

(Hämtad ur Östra kapellet Antikvarisk förundersökning 2005-03-02, Byggnadsantikvarie Ann-Charlott Strandber.)

- 1861-62 Kapellet uppförs
- 1863-66 Skador åtgärdas genom lagningar av cement, oljebestrykningar, putsning med cement. Ventilerna monteras i gavlarna och "vattenavlopp" under fönstren. Putsen målas med gul oljefärg.
- 1870 "Avputsas väggarna invändigt" och skadade fasader utvändigt putsas helt med cement. Efter förslag av A Kruger.
- 1892-93 Upprättas ett förslag till åtgärder av E Thorburn. Förslaget innebär nedtagning av cementputs på gavlarna för att ersättas med "kalksten".
- 1893-95 Arbetet utförs enligt Thorburns förslag, dock troligtvis ej inkluderande förslag till dekorationsmålning interiört.
- 1996 Kyrkans tegelgolv ersätts med svarta och vita plattor, sk Victoriaplattor, i rutmönster efter förslag av "arkitekten herr C.R.Callmander". Vidare monteras målade glasfönster
- 1899 Korväggen förses med målningen "Requiem", av Georg Pauli som, genom insamling på privat initiativ, även bekostar målningen.
- 1910-11 Kapellet förses med läktare efter förslag av Eugen Thorburn. Byggmästare August Andersson. (GKF Protokoll från 1910\$5)
- 1913 Kapellet förses med pannrum och ett värmesystem, ev isoleras även taket och ev. försågs taket med en pärlspontspanel (Osäker gällande det sist nämnda)
- 1945 En sektionsritning avseende ny värmeanläggning, visar även kapellrummets takpanel och väggarnas fältindelning. (GKF Ritningsarkiv)
- 1955 Kapellet tillbyggs med "sidoflyglar" med väntrum, sakristia m.m. efter förslag av arkitekt Axel Forssén. Kapellet får ett nytt innertak. Väggarna är vita. (Vet ej om även korväggens målning döljs, troligen sker detta först 1974). Marmorskivor monteras ovanför radiatorerna.
- 1975 Hela kapellets interiör ändras efter för-

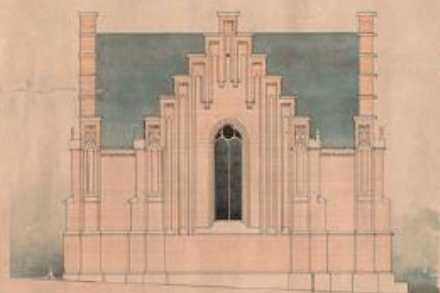
slag av arkitekten Folke Beckman. Ett kylrum tillbyggs. I kapellet monteras nya fönster (1 rosettfönster på orgelläktaren bevaras) och väggarna målas vita. Korets målning av G Pauli döljs av skivmaterial monterade på träreglar. Radiatorerna täcks med ett system av skinnklädda rutor med isolering bakom, dels för att dölja radiatorerna, dels av akustiska sköl.

- 2004-05 Kapellets tillbyggnader från 1955 byggdes om och får ny inredning. Kylrummet byggs om- och till. Fjärrvärme installeras. 2005-02-26 inleds utredning för ställningstagande gällande vilka insatser som bör göras i kapellrummet vid ommålning och avseende behov av bättre värmespridning från befintliga radiatorer. Antikvariska förundersökning utförs här för av Fastighetsenheten, vid Göteborgs kyrkliga samfällighet.

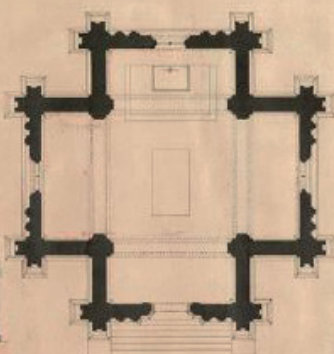
Uppmålning af Begravningsplanen
 i Nya Begravningsplatsen i Göteborg.
 N:o 12 (Första och Afdelning).

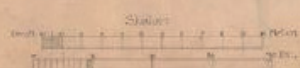
Edward and Wilhelmina

Handwritten: No. 1.

Skimming

JOHN THURMAN
 President
 October 2nd 1891.

Ritning 1892

Ritning 1955

Kapellet före branden. Bild mot nordöst. Foto: Roger Walderstedt

Kapellet före branden. Bild mot nordväst. Foto: Roger Walderstedt

Kapellet efter återställandet. Bild mot öster

Kapellet efter
återställandet.
Bild mot väster.

Bild direkt efter branden. Taket är delvis uppbrutet vis släckningsarbetet.
Foto: Lars Hindgren

Bild direkt efter branden. Taket har kraftiga brandskador också interiört. Till höger syns en närbild på den skadade takkonstruktionen. Foto: Lars Hindgren

Bild direkt efter branden. Golvet täcks av brandskum. Foto: Lars Hindgren

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER

Renoveringsåtgärderna i stora drag

Taket revs och byggdes upp på nytt, nu med skiffer som takmaterial. Portarna iordningställdes. Fönstren renoverades. En bättre tillgänglighet iordningställdes till kapellets entré genom väntrummet.

Alla interiörens ytskikt revs. Innertaket byggdes upp på nytt. De gömda målningarna togs fram och övriga väggar fick ny puts. Golvet lagades. Läktaren i väster byggdes om.

Exteriör

Tak

Kapellets ursprungliga takkonstruktion utgjordes avnockåsar och fyra sparrar som möts i centrum. Taksparrar har upplag på yttermurarnas krön och konstruktionen låses i centrum med en smideskonstruktion. Från 1970-talet har denna konstruktion kompletterats av en tilläggsisolering. Vid branden förstördes denna konstruktion och revs.

Den nya takkonstruktionen liknar den gamla men är uppförd i limträ, isolerad och luftad. Luftningen ges i taknocken, en vertikal luftning på var sida omnockbrädan.

Kapellets fyra gavelkrön har täkts med plåt på sidan mot taket. För att fästa plåten ligger en plywoodskiva mot befintligt putsskikt.

För att nå en bra lutning mot takfoten har den

byggts den upp med Plywood.

Taket har fått en ny skiffertäckning: Ett ljust skiffer har valts som har spetshugits och lagts i mönster.

De synliga plåtdetaljerna såsom rännalar har lagts med Rheinzink. Till vissa plåtdetaljer som inte är synliga från marken har rostfri plåt valts.

Fönster

Rosettfönstrets masverk är gjort i trä som är bemålat. Invändigt sitter en förstärkning av järnplåt. I masverket sitter åtta mandelformade glaspaneler med blyinfattat glas som bildar ett stiliserat blommotiv. Vid branden har rosettfönstret blivit sotigt och flera glas har spruckit. Rosettfönstrets glasmålningar har renoverats av Blyfönsteriet i samarbete med Studio västsvensk konservering. Båge och karm har också renoverats och säkerhetsglas, 6mm Akryl XT, har monterats på utsidan av rosettfönstret. Rosettfönstret är målat med Linoljefärg fabrikat Ottossons Bränd umbra 1A-711 motsv. ca NCS S 8505-Y80R, invändigt och utvändigt.

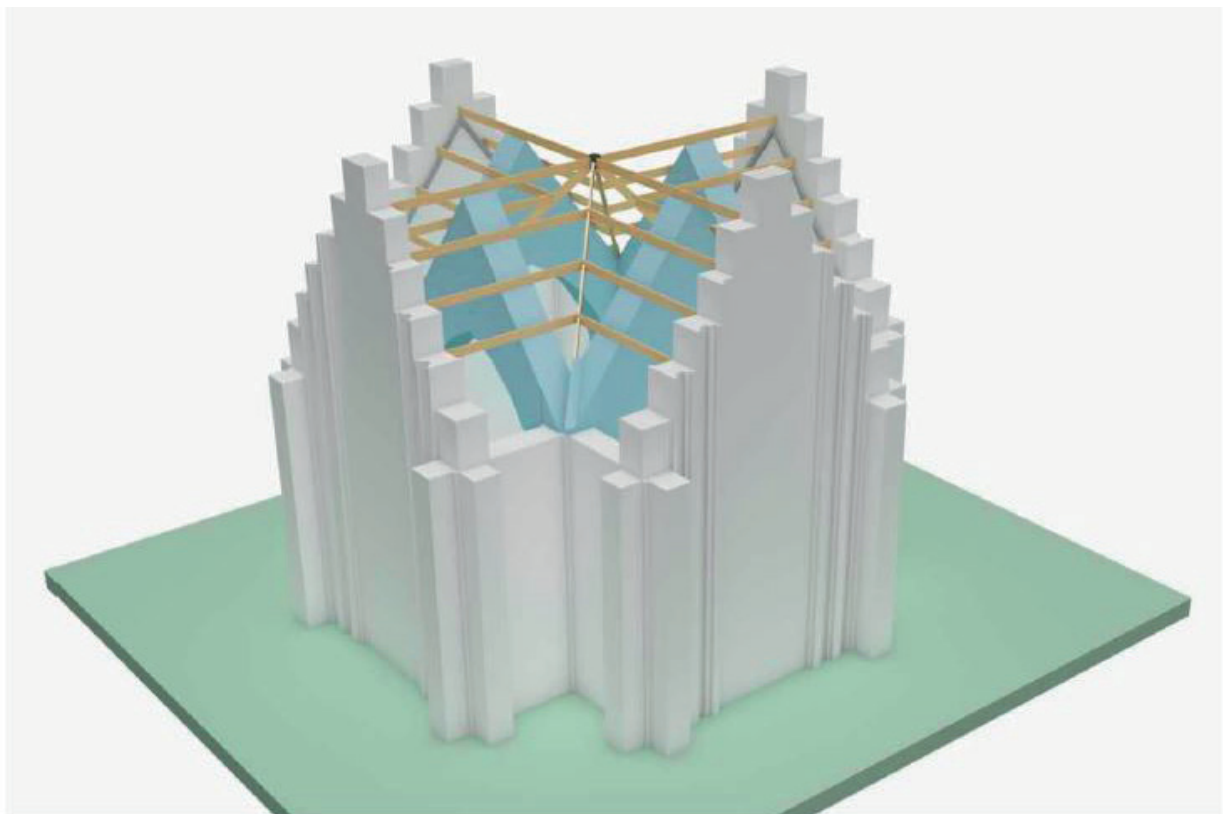
Övriga fönster är renoverade och invändigt slipade och oljade. Här har också glaset bytts mot 2-glas, 4mm float grå (rökfärgat) / 6mm / 3mm ofärgat maskinantik.

Dörrar

Ett åtgärdsprogram för entréporten har tagits fram av Helena Strandberg Konservator AB men gärderna har inte ingått i detta projekt.

Kapellet efter branden.

Bilden ovan är hämtad från en utredning gjord av Gajd arkitekter och illustrerar kapellets tidiga takkonstruktion.

1970-talet

Bilden är hämtad från en utredning gjord av Gajd arkitekter och illustrerar kapellets takkonstruktion med tilläggsisolering från 1970-talet.

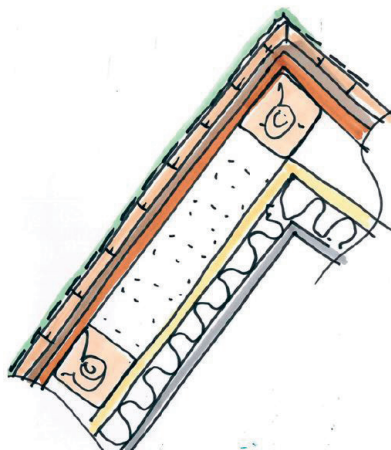
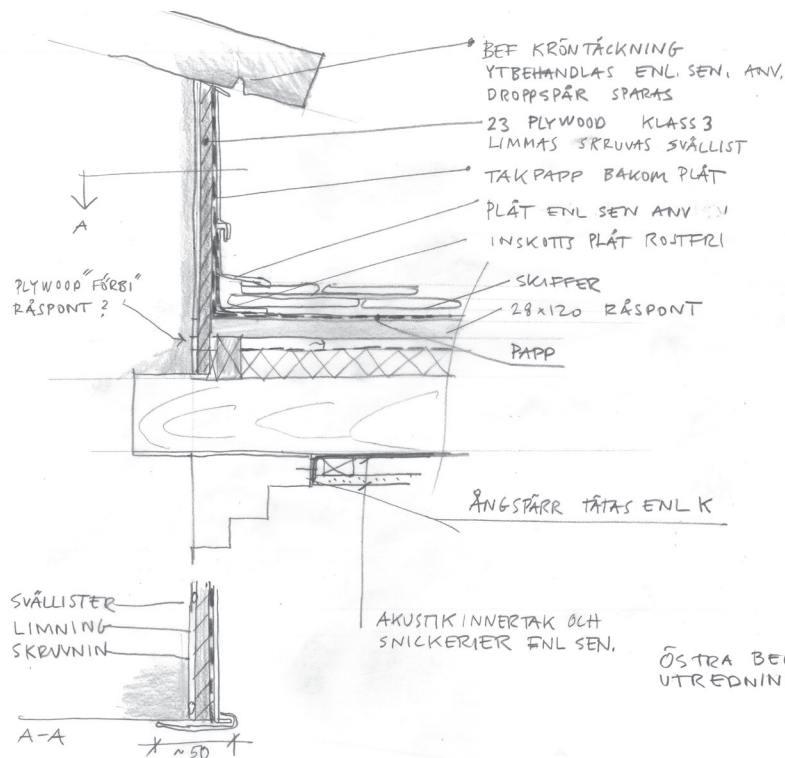
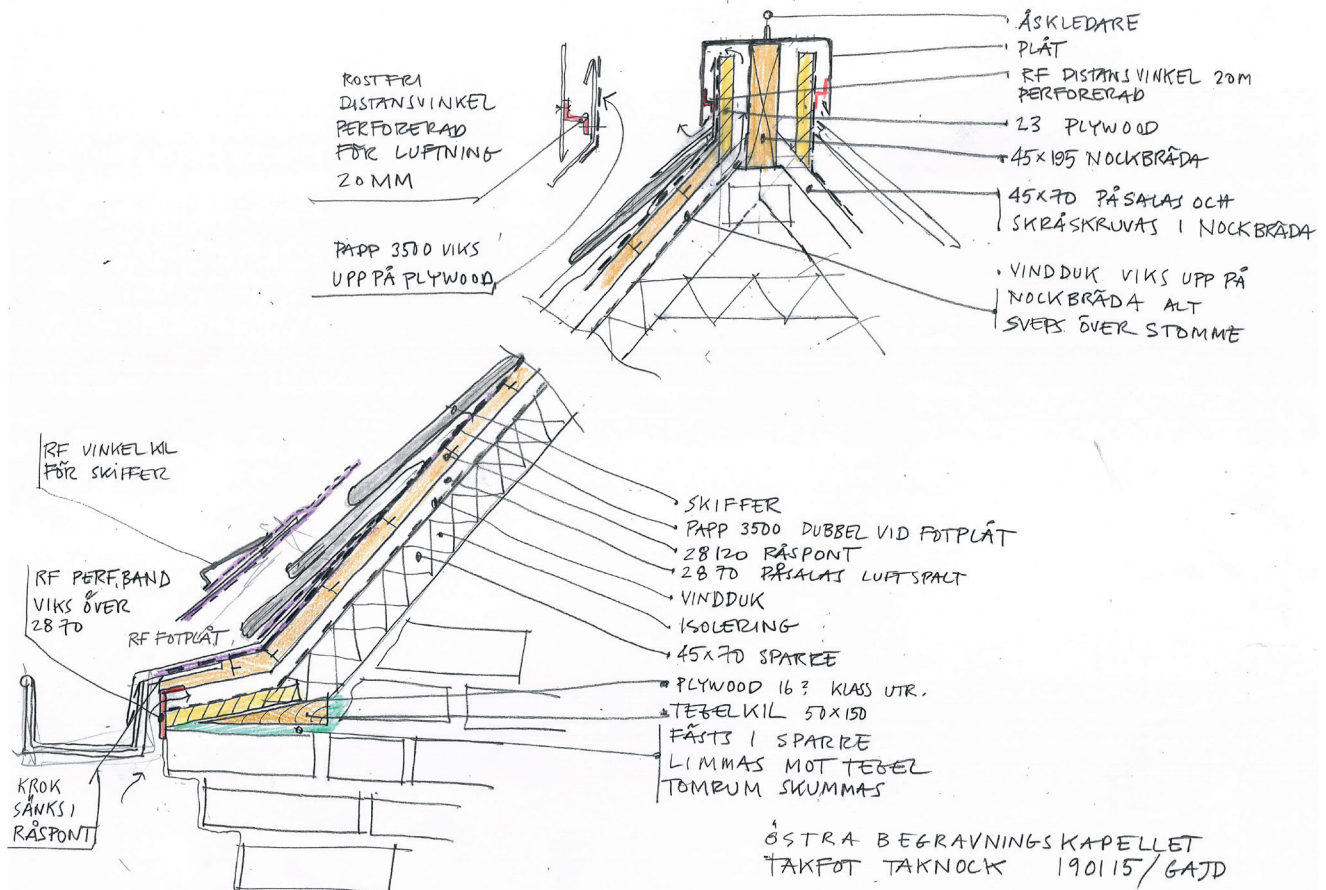

Foto på takets centrum efter branden. Sett inifrån. Här ser man hurnockåsarna möts, man kan även skönja järnen som låser åsarna.

Foto på den nya konstruktionen av takets centrum med limträbalkar.

Bilden är hämtad från en utredning gjord av Gajd arkitekter och illustrerar kapellets nya takkonstruktion..

Frilagda valvbågar

Bilden visar valvets uppbyggnad. Här syns också enbit av gaveln med sina ventilationshål

Bilden visar gavelkrönets trappgavel som täkts med rostfri plåt.

Bilden visar gavelkrönets trappgavel före plåttäckningen

Järnkors omger gavelmotiven på varje fasad.. Dessa kors var tidigare svartmålade.

Kapellet står klart efter renoveringen med skiffer som taktäckning. Notera källardörren som bytts ut

Tillgängligheten har förbättrats med ramp och dörrautomatik in till kapellets entrérum.

Ett ventilationsdon har monterats på väggen.

Rosettfönstret före renoveringen. Fönstret var sotigt och flera glas var spruckna, andra hade provisoriskt bytts ut under årens lopp.

Rosettfönstret efter renoveringen.

Ett åtgärdsprogram för entrén har tagits fram och ligger i underhållsplånen.

Kapellets övriga fönster är mycket enkla.. Glasen byttes till 2-glas, 4mm float grå (rökfärgat) / 6mm / 3mm ofärgat maskinantik

Källardörren med inskriptionen 1917 förstördes vid branden. Den utsmyckade plåten har sparats och finns nu i kistförvaringen på kyrkogården.

En ny plåtdörr med brytskydd har nu ersatt den gamla dörren.

Interiör

Vid branden skadades främst taket av lågorna medan väggar och inredning tog skada av brandsläckningen. Kapellets väggar mot öster, tre väggavsnitt, var täckta med skivor och väv. Under skivorna fanns gömda målningar som togs fram

Taket

Ursprungligen var takkonstruktionens bjälkar synliga och taket var klätt med träpanel och i övrigt oisolerat. Från 1970-talet har denna konstruktion kompletterats av en tilläggsisolering med isoleringsmatta och glespanel. För att få ett så bra inomhus klimat och en så bra ljudmiljö som möjligt har ett nytt innertak valts.

Taket täcks nu av perforerad gips, K5 NCS S 3010-B10G (gråblå), helmatt. Synliga snedsträvor har klätts in och målats i samma kulör.

Väggar

Kapellets väggputs togs ner till teglet utom på de ytorna med väggmålningar. Vaggarna putsades med hydrauliskt kalkbruk Saint Astier NHL 3,5 1:2 0-4mm och målades med silikatfärg från Keim, K1 Keim 9339 motsv. ca NCS S 0502-Y.

Putsade väggar under befintliga väggmålningarna målades med silikatfärg från Keim K2 Keim 9526 motsv. ca NCS S 4005-Y20R. Trälsten under målningen i övergång mellan målning/ vägg i mittskepp målades med samma färg.

Tegelfrisen mellan yttertak och målning i mittskepp målades med silikatfärg från Keim K7 NCS 7010-Y30R (mörkbrun) matt.

I väggmuren finns ventilationshål som har behållits helt öppna.

Målningarna

Kapellets tre väggar åt öster fick 1899 målningen "Requiem", av konstnären Georg Pauli. Som tidigare nämnts var dessa övertäckta med skivor sedan 1970-talet. Målningarna har nu tagits fram. K-konservator rengjorde, lagade och retuscherade målningarna inom detta byggprojekt

Dörr

I dörrnischerna mellan kapellsalen och dekora-

tionsrummet och mellan kapellsalen och vänt-rummet har det varit dubbla dörrar. Detta har nu ändrats så att det nu endast är en dörr i varje nisch. Dörren mellan dekora-tionsrummet och kapellsalen har fått fritt öppningsmått 1100mm. Dörren har satts in i dörrnischen närmast kapellsalen. Dörren mot väntsalen sitter i nischen närmast väntsalen. Här har en ny furudörr satts in som mot kapellet har klätts med fururibbor som vitpigmenterats och klarlackats.

Golv

Befintligt golv har behållits och lagats med plattor som legat under läktaren.

Golvsockeln har gjorts i TerrazzoHerrljunga Terrazzo, Italian XQ, kulör ht-venus, h 70mm.

Läktaren med underbyggnad

Under läktaren har iordningställts två rum, ett på var sida om entrén. Väggen mot kapellsalen förbereds för upphängning av ytterkläder. Högtalare och ventilation byggs in i läktarbarriären.

Det södra rummet ges en kombinerad funktion av sakristia och kontor för kapellvaktmästaren. Här ryms också trappan upp till läktaren och plats för städvagn finns under trappan.

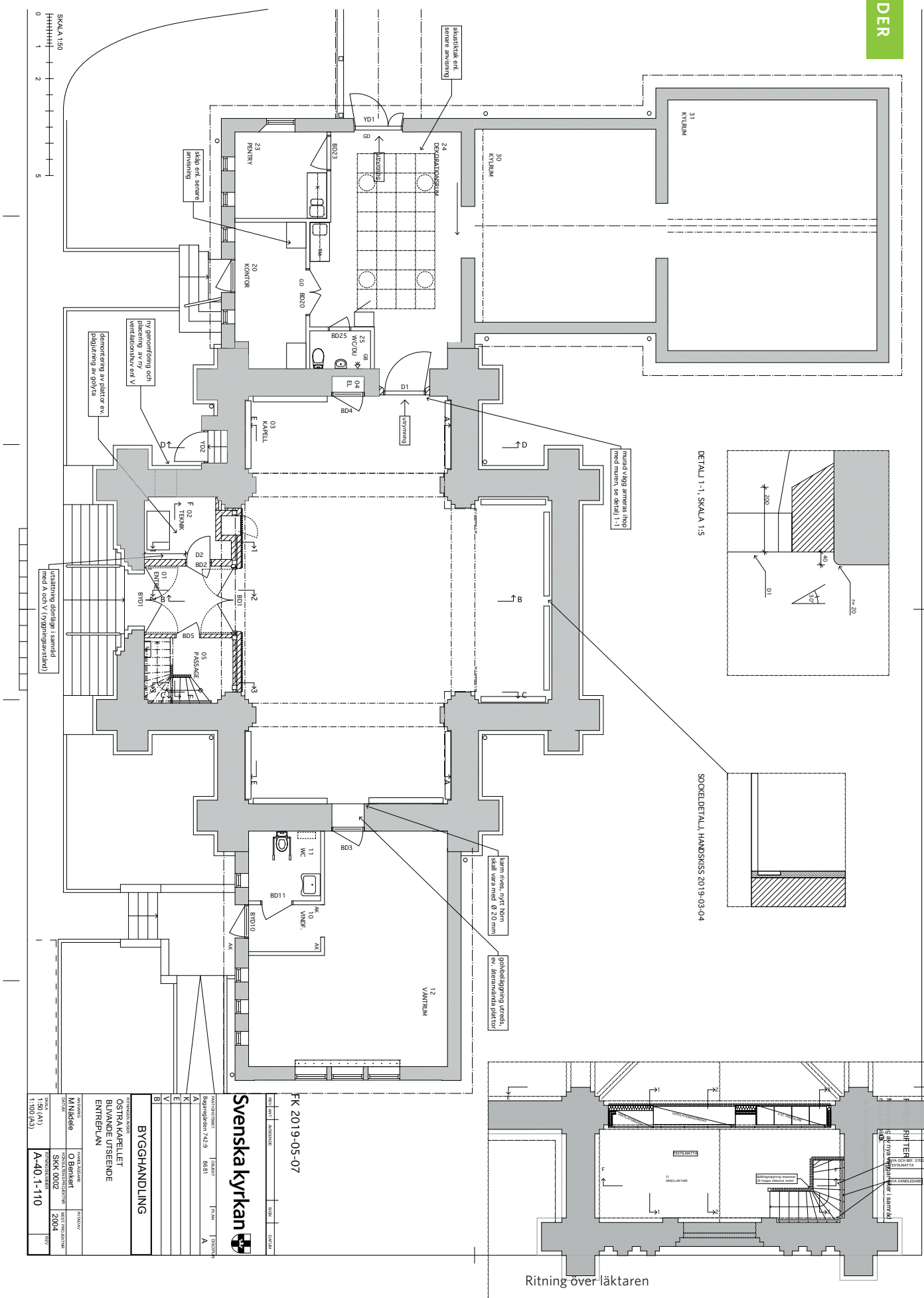
Det norra rummet får funktion som teknikrum.

Väggar och tak har byggts av regler och skivmaterial och målats vita NCS S 0502-Y.

Befintligt klinkergolv har demonterats i teknikrummet och nytt massagolv har ersatt klinkergolvet. Ny furusockel har satts mot regelvägg och ny terrazzosockel mot yttervägg.

Läktarunderbyggnaden har fått en väggbeklädnad mot kapellsalen med dekorlister av furu som vitpigmenterats och klarlackats.

Bilden på motstående sida är hämtad från en ritning gjord av Gajd arkitekter och ska läsas som en planritning över kapellet.

Takets utformning
vid brandtillfället.

Taket efter branden.
Här ser man original
takets uppbyggnad
med råspånt och in-
nertakets panel. Där
efter syns 1970-talets
tilläggsisolering med
isolermatta och glespa-
nel.se illustrationen på
sidan 19.

Taket efter reno-
veringen. Täckt
med perforerad
gips i en isolerad
och ventilerad
konstruktion.
Notera ventsils-
tions hålen i
gavel väggen.

Väggarna är murade med ventilationshål förbundna med kanaler. Bilden ovan visar ventilationshål vid takfrisen och bilden till höger är en närbild på samma hål.

Väggarnas puts togs ner till teglet.

Tegel, putsbruk, färg och väv.

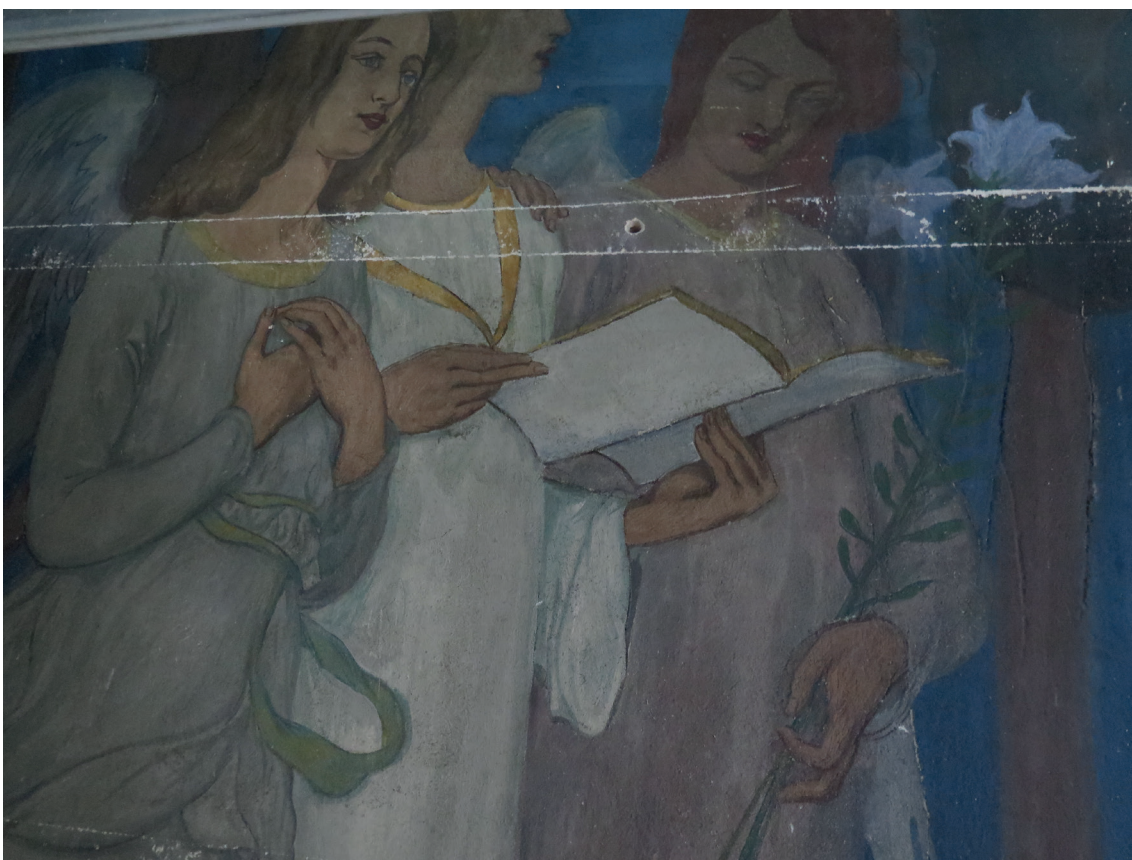
Golvsockel av Terrazzo har valts i kapellet.

Målningarna var förbyggda med skivor. Läkt hade pikats rakt över målningen.

När skivor och läkt tagits bort syns omfattande skador.

Måleriet på norra sidan om koret före konservatorsbehandlingen.

Den färdig behandlade väggen med målningar i öster.

Målningarna på norra och södra sidan. Notera väggfältens olika färgsättning..

Kapellet åt öster med målningen "Requiem", av konstnären Georg Pauli.

Läktaren med inbyggd

Läktarunder-
byggnaden
har fått en
väggbeklädnad
mot kapellsalen
med dekorlister
av furu som
vitpigmenterats
och klarlackats.

Väntsalen.

Dörren mot väntsalen med dekorlister av furu, som vitpigmenterats och klarlackats. Bilden till vänster visar dörrbladet mot kapellsalen och bilden till höger visar samma dörr mot väntrummet.

Material och kulörförteckning

- Utvändigt putsat är hydrauliskt kalkbruk Saint Astier NHL 3,5 1:2 0-4mm
- Utvändigt avfärgat med Weber 232 CD Stänk kulör 43776
- Skyddsglas för rosettfönstret är 6mm Akryl XT.
- Rosettfönstret är målat med Linoljefärg fabrikat Ottossons Bränd umbra 1A-711 motsv. ca NCS S 8505-Y80R, invändigt och utvändigt.
- Kapelletts fönsterglas är 2-glas, 4mm float grå (rökfärgat) /6mm / 3mm ofärgat maskinantik Fönsterbågarna är invändigt oljade.
- Invändig puts är hydrauliskt kalkbruk Saint Astier NHL 3,5 1:2 0-4mm
- Invändigt avfärgat med silikatfärg från Keim, K1 Keim 9339 motsv. ca NCS S 0502-Y.
- och under målningarna med silikatfärg från Keim K2 Keim 9526 motsv. ca NCS S 4005-Y20R
- Tegelfrisen mellan yttertak och målning i mittskepp målades med silikatfärg från Keim K7 NCS 7010-Y30R (mörkbrun) matt.
- Golvsockeln har gjorts i TerrazzoHerrljunga Terrazzo, Italian XQ, kulör ht-venus, h 70mm.

Östra kapellet efter renoveringen